УДК 811.161.2 ’373.7 **Ю.М. Лебеденко**

ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІВ-ОРНІТОНІМІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ПОЕТІВ-РОМАНТИКІВ

Дослідження символів-орнітонімів як явищ, занурених у лінгвокультурний аспект, дає повніше уявлення про мовну картину світу українських митців доби романтизму.
***Ключові слова**: романтизм, символ, орнітонім.*

Лебеденко Ю.Н. Использование символов-орнитонимов в языковой картине мира поэтов-романтиков. *Исследование символов-орнитонимив как понятий, погруженных в лингвокультурный аспект, дает полное представление о языковой картине мира украинских поэтов эпохи романтизма.*
***Ключевые слова**: романтизм, символ, орнитоним.*

Lebedenko Yu.M. The use of symbols-ornitonims in language picture of the world of romantic poets. *Research of symbols-ornitonims as the concepts shipped in linguistic and cultural aspect, gives full representation about a language picture of the world of the Ukrainian poets of an epoch of romanticism.*
***Keywords**: Romanticism, symbol, ornitonim.*

Розвиток і розквіт романтизму в українській літературі припадає на 30-ті – початок 40-х років XIX ст., коли в українській літературі відбувався складний процес синтезу й боротьби різних ідейно-художніх напрямів, течій, стилів і жанрів.

Провідне місце в українському романтизмі посіла так звана харківська школа романтиків, до якої належали П. Гулак-Артемовський, Л. Боровиковський, О. Шпигоцький, І. Срезневський, а пізніше – А. Метлинський, М. Костомаров, О. Корсун.

Актуальність статті зумовлено недостатнім вивченням цього аспекту творчого доробку поетів-романтиків, які розширюють контексти з досліджуваними символами.

Метою розвідки є аналіз символів-орнітонімів, що використовуються в мовній палітрі харківських поетів-романтиків.

Представники українського романтизму розвивали ідею народності в мистецтві, прагнули розширити стильові, тематичні, жанрові межі. Романтики внесли в українську літературу нові мотиви й оригінальні художні засоби, поетику образів-символів, образів-алегорій із філософськими узагальненнями, трагедійні колізії, запровадили нові жанри – баладу, ліро-епічну поему, елегію, пісню, сонет.

Як зазначає О.О. Маленко, «фольклорний тип романтизму спирається на концепцію співвідношення людини й природи, зв’язок між якими здійснюється через безпосереднє інтуїтивно-ірраціональне чуття» [3: 183]. У поезіях романтиків майже кожен об’єкт природи асоціюється з почуттями, станом душі людини.

Характерним для стилю романтиків є використання символів-топонімів, фітонімів, а також орнітонімів із традиційним символічним значенням. Ча-

 © Лебеденко Ю.М. , 2011

сто автори вдаються до використання таких народнопоетичних символів-орнітонімів, як *соловейко, голуб (-ка)*, *зозуля*, *ворон, гуси, лебеді, орел, сокіл, ластівка, горлиця, грачі, крук, чайка, жайворонок, сорока, припотень, рябець, пугач, чижик, журавлі, кулик*, що вживаються і як засоби фольклорної стилізації, і як окремі авторські образи.

Орнітонім у художньому тексті стає не просто знаком певного об'єкта, а й засобом його характеристики, оцінки з прозорою етимологією.

Навіть загальні ідеї, які несе символ, часто набувають яскраво вираженого національного спрямування. Саме в символах відбиваються, за М. Костомаровим [2], народні традиції, звичаї, обряди, вірування, а зрештою, і риси національного характеру, національного буття. В основу символу покладено «Божий дух» як виразник духовного життя народу, його світосприймання.

Конкретно-чуттєві образи, створені на їх основі, здебільшого не виходять за рамки усталеного стилістичного вживання. Назви птахів є словами, що належать до нейтральної лексики, проте в процесі символізації спостерігаємо розвиток їх нейтральних значень у бік позитивно чи негативно конотованих.

Отже, до позитивно конотованих належать такі символи-орнітоніми: *соловейко, голуб (-ка)*, *зозуля*, *гуси, лебеді, орел, сокіл, ластівка, горлиця, жайворонок, чижик, журавлі, кулик*. Негативно конотовані такі орнітосимволи: *ворон, грачі, крук, чайка* (не завжди), *сорока, рябець, пугач*. Така градація оцінності символів умовна, бо в індивідуальній творчості того чи іншого автора можуть траплятися відхилення від загальноприйнятого розуміння символіки птахів. Розглянемо найбільш поширені орнітосимволи, уживані в поетичних текстах романтиків.

Соловейко в українській етнокультурі символізує Божу, святу пташку, символ бога-громовика навесні; вісник весни; утілює досконалість співу; любов і родинний затишок. «Соловейко щебетав, зелені сади розвивав» – символ радощів, молодості й веселощів, улюбленець дівчат.

Дзвінкий голос соловейка має ще й магічну якість – вгамовувати хвилювання серця. Козак, сумуючи за рідною домівкою «на чужині», просить соловейка защебетати йому:

Як гарно слухать, коли в ніч
Маленький ***соловейко***
В квітках затлямка, засвистить
Так приязно, любенько!
(М. Костомаров).

У вірші Л. Боровиковського «Журба» соловейко символізує рідний край – Україну:

Коли б мені на чужині
Крильця дав ***соловеєчко****:*
Знявся та полетів би я,
Куди рветься моє сердечко!
(Л. Боровиковський).

Голуб (голубка) – Божа птиця, жертовний птах, біблійний символ Святого Духа. До останнього часу вважається святою птахою в багатьох місцевостях України. Голуб є символом кохання та любові в усіх її різновидах. Українці говорять про молодят, що вони «кохаються, як голубів пара». Та не тільки коханці, обмінюючись ніжностями, називають один одного голубами: «Мій миленький, голубоньку сивенький!». Брати між собою та діти з батьками вербалізують свою родинну прихильність через символічний образ голуба: «Братоньку мій милий, голубоньку сивий!», «Сестро моя миленька, голубонько сивенька!»

Два голуби в парі символізують любовні стосунки, кохання; уживається як ласкаве наймення або звертання до чоловіка (жінки), отже, як вираження любові й ніжності; виступає як символ доброти, чистоти, незлобливості, наприклад:

Ти до мене, я до тебе схилимо головки,
Цілуватимемось жарко, так, як ***голубочки,***
Бо я в тебе, молоденька,
Як ***голубонька*** *сивенька,*
А ти ***голубочок****!*
(М. Костомаров);

Туди ж мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, ***сердешна голубка****!*
(М. Петренко).

Голуб може символізувати зв'язок із родиною, наприклад:

Лети, сизий ***голубоньку,***
Де рід мене сподівається;
Скажи моїй родиноньці –
Я за нею убиваюся!..
(Л. Боровиковський).

Окрім того, птах символізує небесного вісника й душу померлого:

Голуб *стогне, а матінка по дитині б'ється,*
Молоденький козаченько у тугу вдається
(М. Костомаров).

Ластівка – «чиста» пташка, провісниця весни, пробудження; у віруваннях слов'янських народів ластівка уособлює образ господарювання та родинності. Саме тому як у фольклорі, так і в поезії романтиків ластівка символізує матір, сестру, дружину. Народ уважає за великий гріх убити цю пташку: у того, хто здійснить цей злочин, помре мати; щастя буде в тому домі, де ластівка зів'є гніздо в димарі.

У творі Л. Боровиковського ластівка уособлює всі жіночі образи, наприклад:

Тільки ***ластівки*** *три,*
З-під сідої гори,

*Пригортаються: першая **ластівка** –*
Мати рідна рида;
А другая – сестра;
*Третя **ластівка** – жінка покійного*

(Л. Боровиковський).

Особливо виразно образ ластівки подав М. Костомаров в однойменному творі («Ластівка»).

***Ластівочка** домовита,*
Любая пташина,
Невсипуща, дітолюбна,
Добра господиня,
Не боїться вона миру,
По селах витає,
Незлобива, тільки льотом
Себе охраняє
Її бить бояться діти,
Щоб не вмерла мати,
Кажуть, де вона витає,
Згода у тій хаті

(М. Костомаров).

У цій поезії презентовано позитивний образ ластівки, із яким пов'язано ряд повір'їв, прикмет, приємних вражень.

Залежно від ситуації образ ластівки може набувати як позитивної, так і негативної конотації. Наприклад, у творі А. Метлинського «Дитина-сиротина» ластівка символізує тугу і скорботу за померлим:

В вечерню дзвони вже людей скликали,
І аж поза селом гуло: бов, бов!
*Над гробовищем **ластівки** літали,*
Вітрець на його з поля йшов...

(А. Метлинський).

Орел водиться в горах або степах різних частин світу, зокрема і в Україні; цар птахів і володар небес; символізує силу й мужність, тому його образ здавна переноситься на молодого, сильного, сміливого парубка, козака, справжнього чоловіка, наприклад:

Як спорив в харцизтві з буйними вітрами,
*Навзаводи бігав з швидкими **орлами,***
Як в полі-степу срібну чарку спивав
В кружку, на прощанні з своїми братами

(М. Костомаров).

У поезіях романтиків провідною темою є згадки про часи Гетьманщини, де з орлами порівнюються відчайдушні доблесні вояки:

Полетіли на врагових
Сизими ***орлами****,*
Не дай боже на чужині
Лягти головами...
(М. Петренко).

Але разом із тим орли і злі вісники, злітаються туди, де чують смерть, кров, як у творі Я. Щоголіва «Згадування Климовського»:

Хлопці ж, хлопці! Спросіть,
Де наш лицар лежить:
Чи в землі його прах поховали,
Чи ***орли*** *із дібрів,*
З запорозьких лугів
З лоба очі клювать прилітали?..
(Я. Щоголів).

У поезії харківських романтиків активно функціонує символ *ворона (крука)* з традиційною конотацією. Ворон, за стародавніми уявленнями слов'ян, живе подалі від осель, у лісі; пов'язаний зі світом мертвих; із глибокої давнини вважається лиховісним птахом, вісником біди, смерті, що яскраво відбито в українській поезії романтизму, наприклад:

Ой кряче ***ворон****, негодоньку чує:*
Щось козакові серденько віщує.
...
Крилами ворон очиці закриє;
Дощ із вітрами біле тіло змиє;
Кінь вірний яму виб'є копитами;
Дикі завиють звірі коло ями;
Намісто дзвонів – ***вороння*** *закряче;*
Біла на полі береза заплаче
(Л. Боровиковський);

Над ним ***чорний ворон*** *кряче;*
Кряче, налітає, очі висмикає, кров'ю запиває...
(А. Метлинський);

Ой вилинув чорний ***ворон*** *з-за пущі-чагара:*
Християнин є смачніший – не хоче татара.
До біленького до тільця крилом пригорнувся,
Цмокнув в губи, черкнув в очі, крюкнув та й – спужнувся!
(М. Костомаров).

Зловісний крик ворона над головою козака віщує тяжкий кінець. Тужливий крик ворона знаменує вість про сум за загиблим.

Отже, вірші поетів-романтиків тяжіли до ліро-епічних балад, у їх тематиці переважала туга за минулою славою рідного краю, за минулою звитяж-

ною славою козацтва, сповнені суму й туги. Їхні твори насиченні народнопісенними мотивами, у яких потужну символічну роль відіграють орнітоніми як із негативною конотацією (сум, туга, журба), так і з позитивною (надія, родина, зв'язок з батьківщиною та ін.). Щодо позитивно конотованих орнітосимволів, то слід указати, що в поодиноких випадках вони можуть набувати негативного забарвлення, як-от: голуб, ластівка, орел і т. ін.

У перспективі нашого дослідження є цілісне вивчення мовної картини світу поетів-романтиків, а також аналіз образів-символів, уживаних у їхній творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Богданова І.Є.** Стилістика художнього простору у творчості харківських поетів-романтиків 20-40 років XIX століття : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І.Є. Богданова. – Харків, 2002. 2. **Костомаров М.І.** Слов'янська міфологія / [упоряд., приміт. І.П. Бетко, А.М. Полотай; вступна ст. М.Т. Яценка]. – К. : Либідь, 1994. 3. **Маленко О.О.** Лінгвоестетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : монографія / Олена Маленко. – Харків, 2010. – С. 177–278. 4. **Словник** символів культури України / [за заг. ред. В.П. Коцура]. – К. : Міленіум, 2002. 5. **Тетяна Фіц.** Концепт птах у мовотворчості Лесі Українки / Тетяна Фіц // ЛЕСЯ УКРАЇНКА І СУЧАСНІСТЬ. – Т. 4. – Кн. 2. – К., 2008. – С. 283–293.